

Шелла Гарцман

УКРАЇНА В МАЛЮНКАХ Дж. ДЖЕМСА

На початку ХІХ століття Київ постійно викликав захоплення численних мандрівників, давав натхнення поетам і художникам. Тоді особливо почали вчашати сюди зарубіжні гості.

Був серед них і англійський художник, студент з Оксфорда Дж. Джемс. Його альбом з малюнками видів багатьох міст різних країн Європи зберігається нині в музеї російського мистецтва в Петербурзі.

Двадцять чотири малюнки Дж. Джемса присвячено Україні, вісім з них — Києву. Зроблені вони, напевно, влітку 1814 року. Підписи подекуди з помилками (місцеві назви давалися художникові важко), однак зображені об'єкти можна досить легко розпізнати. Дорожні малюнки, зрозуміло, здебільшого ескізні, та все ж тут точно і жваво зафіксовані найрізноманітніші враження.

Що ж заніс художник до свого альбому? Читаємо назви: “Вид на Київ здалека”, “Київ з берега Дніпра”, “Сцена в київських печерах”, “Криниця, де святий Володимир хрестив перших руських прозелітів у Києві”, “Сади палацу в Києві”, “Вид старого Києва з околиці Печерська”, “Церква св. Михаїла на Подолі” (щоправда, на думку частини мистецтвознавців, це, ймовірно, церква Миколи Доброго), “Інтер'єр Софії Київської”.

Лише в окремих випадках, зображуючи київські далечини Дж. Джемс використовує звичний для пейзажистів того часу метод побудови композиції — три плани і кулісу. На малюнку “Вид на Київ здалека” вирізняються насамперед характерні для класицизму двоє дерев і пагорб. Далі густий ліс контрастно підкреслює силуети міських споруд, зокрема Видубицького монастиря і Лаври. Воли, завантажені вози, чумаки у смушкових шапках та широких шароварах — все це хоч і відзначається певною статичністю, але яскраво передає національний колорит.

Цікавий малюнок “Київ з берега Дніпра”, де зображено переправу чумацьких возів, надійно вкритих, щоб часом не зіпсувався товар — сіль, борошно... Більшу частину альбомного аркуша займає Дніпро з мальовничими краєвидами.

Смисловим і композиційним центром малюнків “Сади палацу в Києві” та “Вид старого Києва з околиці Печерська” є архітектура міста. На них добре видно середній вал від місця, де була Ірининська церква, до Михайлівського монастиря з валами біля нього. Зацікавлюють будинки там, де потім було споруджено Інститут шляхетних дівчат — нині Міжнародний центр культури та мистецтв.

Слід зазначити, що окремі малюнки були закінчені набагато пізніше, по пам'яті (в аркуші “Криниця, де святий Володимир хрестив перших руських прозелітів у Києві”). До речі, гравюра з цього малюнка, датована 1816 р., зберігається в Національному музеї історії України.

Цікавими є малюнки із зображенням невеличких міст, таких як Новгород-Волинський, Острог, Стародуб і сільських краєвидів.

Екзотична для англійців зовнішність українських євреїв викликала особливий інтерес Джемса. Художник детально замальовує їхній одяг — чоловічий і жіночий. Фігури показані в профіль і фас на весь зріст, у довгополих каптанах, чоботах, високих хутряних шапках. Обличчя обрамлені довгим волоссям і бородою. На аркушах є поколінні зображення, а також замальовки жіночих та чоловічих голів в оригінальних головних уборах.

Проїжджаючи через українські міста Житомир, Острог, Полонне та інші, Джемс часто на тлі архітектурних споруд малює фігури євреїв або сцени з їхнього життя. На малюнку “Острог” на першому плані зображена фігура з трьома волами; біля міста Полонне національне вінчання; в Бродах цвинтар з десятком кам'яних плит з надписами єврейською

Київські євреї. Мал. Дж. Джемса. Поч. XIX ст.

мовою. Особливу увагу привертає аркуш з поколінними зображеннями молодого чоловіка з бородою в чорному каптані, підперезаному широким поясом, а також жінки в профіль, у чепці, прикрашеному складчатим мереживом і шовковими стрічками, з широким стоячим комірцем з мережива та з вставкою на грудях до пояса.

Як можна бачити з малюнків Джемса, чоловіки носили довгополі каптани, чоботи, шуби, ермолки і високі хутряні шапки, жінки носили спідниці, кацавейки, черці, намітки. Ці рідкісні замальовки дають змогу судити про те, який мали вигляд і як одягалися євреї на початку XIX ст.

Монах в підземеллі Києво-Печерської лаври. Мал. Дж. Джемса. Поч. XIX ст.

Джемс опублікував описання своєї подорожі під заголовком "Journal of a tour in Germany, Sweden, Russia, Poland, during the years 1813 and 1814 by J. T. James Esq. student of Christ church Oxford. London, 1816".

Д. Щербаківському довелося бачити три видання цієї праці окрім першого, вищезазначеного, second edition London, 1817, і third edition London, 1819 (Публічна Бібліотека в Петербурзі), а також альбом під назвою: "Views in Russia, Sweden, Poland and Germany drawn by the Rev. J. T. James A. M. London MDCCCXXVI" ¹.

Оскільки Джемс надрукував лише незначну частину своїх дорожніх замальовок, альбом є дуже цінним доповненням до його видань.

У наш час ім'я Дж. Джемса все частіше згадується в енциклопедичних виданнях України (Довідники "Київ" ², "Мистецтво України" та ін.).

¹ Див. *Щербаківський Д.* Малюнки Джемса з його подорожі по Україні // "Україна" (Науковий двохмісячник українознавства під ред. М. Грушевського), кн. 4, 1926, ВУАН. — С. 54—61.

² Див. *Гарцман Ш.* Київ в изобразительном искусстве. // Киев. Энциклопедический справочник. — К., 1985. — С. 684.

О, МАРІЄ, МАТИ БОЖА

О, Маріє, мати Божа,
Зглянься ти над нами,
Ми до тебе прибігаєм
З сльозами, мольбами.

Ми до тебе прибігаєм
І серця приносим, (2)
А у тебе заступництва
Молимо і просим.

Заступайся в Сина свого
За нами, синами,
Свої мольби носи йому
З нашими сльозами.

Умоли нам гріхів прощі,
Мати наша, ненько, (2)
Щоб ми були серцем чисті
Як роса раненько.

Щоб ми були серцем чисті,
Добре все творити,
Йшли слідами Сина твого
По-божому жити.

Щоб ми жили, як Бог хоче,
В щасті чи в недолі, (2)
Та все вірні, все згідливі
З судом Божой волі.

Все згідливі, все в надії
На ту нагороду,
Що хрестом з'єдна Спаситель
Для людського роду.

О Маріє, Мати Божа,
Встався ти над нами, (2)
Ти нам ввіки будеш мати,
Ми тобі — синами.

ПРЕЧИСТА ДІВО

Пресвята Діво, свігла зірнице,
Ми тебе славим, наша царице.

П р и с п і в:

Тебе звиваєм і руки вносим:
Спасай, спасай нас, усердно просим.
Молись за нами, о наша мати,
Не дай на довше в гріхах зостати.
Тебе звиваєм...

Ми лиш на блага земні вважали,
Про нашу душу не пам'ятали.
Тебе звиваєм...

Ми в гріхах світу утіху мали,
О страшнім суді не пам'ятали.
Тебе звиваєм...

Що тоді грішні будем робити,
Як Син Твій прийде всіх нас судити.
Тебе звиваєм...

Він нас питати про тебе стане
Чи ви так жили, як християни?—
Тебе звиваєм...

Він нас питає, що ми придбали
Для неба, Бога і його слави.
Тебе звиваєм...

Додай нам сили з гріхів устати,
Від Сина Твого милість дістати.
Тебе звиваєм...

Перед Тобою ми прирікаєм,
Що від тепер ми вже всі ся каєм.
Тебе звиваєм і руки вносим:
Спасай, спасай нас, усердно просим.